

творчості педагогів закладів дошкільної освіти залишається гнучким і вільним для реалізації особистісно орієнтованого підходу до дитини, спонукає враховувати реальні потреби щодо посилення уваги до якості освітнього процесу та безпеки дітей.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про дошкільну освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 42, ст.258. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
2. Методичний посібник із фасилітації ігрової взаємодії з дітьми дошкільного віку «Граємо разом» / О. Ю. Рома, О. Б. Гончаренко, Л. О. Жданюк, І. Ю. Піскова, О.В. Левандовська, Г. В. Малевич, О. А. Черевична, Г. В. Шварова, О. М. Шуляк ; The LEGO® Foundation. Запоріжжя : СТАТУС, 2023. 180 с.
3. Організація безпечного освітнього простору в закладі дошкільної освіти: від теорії до практики : навчально-методичний посібник / авт.-уклад.: Н.П. Гагаріна, О.М. Кудлай; за заг. ред. В.В. Кондратової. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2024. 56 с.

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ БЕЗ ПЕРЕНАВАНТАЖЕННЯ: ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Тетяна ПАШАНОВА,

*старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»*

Якісні зміни в освіті, що є рушійною силою розвитку суспільства, безпосередньо залежать від педагогів, які працюють у закладах загальної середньої освіти. Сучасний вчитель - це не просто носій знань, а й стратег власного професійного зростання, здатний оперативно реагувати на динамічні суспільні та освітні виклики, а також вибудовувати освітній процес базуючись на фундаментальних цінностях та принципах Нової української школи, зокрема зосередженості на потребах учнів, співпраці з учнями та батьками і практико орієнтованому навчанні.

Щоб підтримати вчителя на цьому шляху професійного розвитку, вкрай необхідні дієві інструменти. З одного боку, вони мають чітко визначати вектор професійного зростання педагога, вказуючи на ключові напрямки самовдосконалення. З іншого боку, ці інструменти слугують індикаторами сформованості чи, навпаки, не сформованості важливих знань, умінь, навичок та способів професійної діяльності [1].

Саме таку роль у професійному поступі педагогів відіграє Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [5]. У ньому чітко окреслено вимоги до компетентностей педагогічних працівників, які обіймають відповідні посади у закладах загальної середньої освіти, та визначає їхні

професійні кваліфікації. Він є дорожньою картою для кожного вчителя, допомагаючи йому не лише адаптуватися до змін, а й активно їх впроваджувати.

У реаліях сьогодення успішність педагогічної діяльності стає дедалі важливішою, нерозривно пов'язаною з професійно-особистісним зростанням та високим рівнем професійної компетентності освітян. Це зумовлено тим, що робота педагога вимагає постійної емоційної стійкості та здатності ефективно реагувати на численні професійні виклики, завжди дотримуючись етичних норм і принципів. Крім того, на успішність педагогічної діяльності впливає також здатність до безперервного саморозвитку, адаптація до інноваційних методів навчання та формування довірливих стосунків з учнями та їхніми батьками.

Батьки учнів прагнуть, аби їхні діти отримували освітні послуги від педагога, який глибоко розуміє потреби кожної дитини та здатен проявляти толерантність і повагу до кожного учня. Такі вміння та здібності у професійному стандарті вчителя є складовими емоційно-етичної компетентності, яка є не тільки показником майстерності педагога керувати власним емоційним станом, а й ключовою навичкою для створення сприятливих умов для позитивної взаємодії в учнівському колективі.

А отже, серед усіх ключових компетентностей, які мають формуватися та вдосконалюватися у педагога, емоційно-етична компетентність набуває пріоритетного значення, оскільки вона є не просто однією з багатьох характеристик, а основним критерієм особистісної та професійної готовності до роботи в закладі освіти. Без розвиненої емоційно-етичної компетентності педагог не зможе повноцінно розкрити потенціал дітей, забезпечити їхній комфорт та ефективне навчання. Це фундамент, на якому будується успішна освітня діяльність.

І. Сухопара акцентує увагу на важливості емоційної компетентності вчителя в умовах Нової української школи, адже реформування сучасної української школи передбачає переорієнтацію її на емоційну складову в освітньому процесі, а саме мотивацію, творчість, професіоналізм вчителя, наскрізний ціннісний виховний процес, партнерські стосунки вчителя, учня, їх батьків, орієнтація на освітні потреби школяра, створення комфортного освітнього середовища [6, с.3].

О. Лядобрук визначає емоційно-етичну компетентність педагога як сформовані професійні вміння у царині етики, а також виховані, виплекані його особистісні якості, ціннісне ставлення до педагогічної діяльності, проведення професійної рефлексії, а також зазначає, що слабка сформованість емоційно-етичної компетентності вчителя призводить до етико-педагогічних помилок у його педагогічній діяльності. На думку дослідниці, удосконалення емоційно-етичної компетентності педагога вважається соціально важливим завданням. Адже саме від того, наскільки швидко та ефективно ми впораємося з цим

викликом, залежить не лише рівень гуманізації всієї освітньої системи, а й зростання загального культурного рівня суспільства та майбутні перспективи розвитку кожної людини [3].

С. Гречаник та Н. Гречаник розуміють емоційно-етичну компетентність як складну індивідуально-психологічну якість особистості, що поєднує в собі теоретичні знання (типи та інтенсивність емоцій, причини їх виникнення тощо), ціннісні й етичні орієнтації, особистісні здатності (усвідомлення власних відчуттів і почуттів, управління своїми емоційними станами), практичні вміння (конструктивна реакція на вияви емоцій без осуду, кореляція та стабілізація своєї уваги в процесі життєдіяльності) та застосування вищезазначених властивостей на засадах етики та моралі [2].

Сучасний освітній простір висуває нові, значно вищі вимоги до педагогів. Вчитель сьогодні – це не лише транслятор знань, а й провідник у світ цінностей, формувач особистості та наставник, який здатен створити безпечне, підтримуюче та розвиваюче середовище для кожного учня. У цьому контексті емоційно-етична компетентність стає не просто бажаною якістю, а фундаментальною основою професіоналізму педагога, що закріплено у новому Професійному стандарті «Вчитель закладу загальної середньої освіти».

Отож, новий стандарт відображає сучасні реалії та виклики, акцентує увагу на формуванні не лише академічних знань, а й життєво важливих навичок у здобувачів освіти. У центрі уваги – дитиноцентризм, педагогіка партнерства та ціннісні орієнтири. Реалізація цих принципів неможлива без високого рівня емоційно-етичної компетентності педагога. Це вимагає переосмислення підходів до підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, інтеграції емоційно-етичного компонента в навчальні програми та методичні рекомендації.

Емоційно-етична компетентність охоплює такі складові [5]:

1) здатність усвідомлювати особисті відчуття, почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами:

- знання різновидів й інтенсивності почуттів та емоцій, причини їхньої появи, сучасних форм, методів, технологій та засобів навчання, які сприяють розвитку уваги; способів/методів саморегуляції, подолання стресу, керування емоціями, порозуміння;

- уміння та навички використовувати способи самозбереження психічного здоров'я, запобігання професійному вигоранню, керування власними емоціями; конструктивно реагувати на стрес, конфліктні ситуації, сприяти порозумінню; застосовувати в освітньому процесі практики концентрації уваги, усвідомленого емоційного реагування, емоційної стійкості;

2) здатність конструктивно й безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу:

- знання методів ведення діалогу й полілогу, усвідомленого і емпатичного слухання, ненасильницької та безконфліктної комунікації; стереотипів і упереджень, їхнього впливу на побудову конструктивної й безпечної взаємодії з учасниками освітнього процесу;

- уміння та навички організовувати діалог і полілог з учасниками освітнього процесу, поважаючи права людини й суспільні цінності; застосовувати в обговоренні освітніх, соціальних і життєвих проблем методики усвідомленого й емпатичного слухання, ненасильницької та безконфліктної комунікації; запобігати конфліктам в освітньому процесі;

3) здатність усвідомлювати й поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі:

- знання про розмаїття й унікальність різних культур у суспільстві, відмінності між людьми, стратегії попередження, подолання і трансформації конфліктів; змісту основних актів міжнародного й національного законодавства щодо прав людини і дитини, цілей сталого розвитку;

- уміння та навички взаємодіяти з учасниками освітнього процесу, ураховуючи культурні й особистісні відмінності співрозмовників, принципи недискримінації та поваги до відмінностей; застосовувати основні стратегії поведінки щодо захисту власних прав, а також захисту здобувачів освіти під час освітнього процесу; враховувати в освітньому процесі підходи, визначені цілями сталого розвитку; розкривати потенціал учасників освітнього процесу для креативних колективних рішень щодо подолання проблем.

У світлі нового Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» ця компетентність розглядається як ключова з кількох причин:

1) *Формування ціннісних орієнтирів учнів*: вчитель, у якого розвинена емоційно-етична компетентність, стає для учнів прикладом гуманності, відповідальності, толерантності та поваги, оскільки здатен не лише розповідати про цінності, а й демонструвати їх у повсякденній взаємодії, сприяючи формуванню у школярів власної системи моральних орієнтирів.

2) *Створення сприятливого психологічного клімату*: емоційно стабільний та етичний педагог здатен забезпечити атмосферу довіри, взаємоповаги та безпеки у класі, що є запорукою успішного навчання та гармонійного розвитку особистості учнів. Надзвичайної актуальності набувають слова психологині Анни Фройд, що «поряд зі стабільним дорослим дитина може витримати будь-яке бомбардування». А отже педагогам варто пам'ятати про себе та про своє благополуччя, не забувати піклуватися про себе та вчасно відновлювати свої сили.

3) *Ефективна взаємодія з учасниками освітнього процесу*: вчитель, що має розвинену емоційно-етичну компетентність, здатен будувати конструктивні стосунки з учнями, їхніми батьками, колегами та адміністрацією. Це дозволяє

вирішувати конфлікти, знаходити компроміси та працювати в команді задля досягнення спільних цілей.

4) *Профілактика емоційного вигорання*: розуміння власних емоцій та вміння ними керувати допомагає педагогу зберігати психологічну стійкість, адаптуватися до стресових ситуацій та запобігати професійному вигоранню, що є особливо актуальним у сучасних умовах.

Інтеграція емоційно-етичної компетентності у Професійний стандарт свідчить про глибоке розуміння того, що якість освіти не може обмежуватися лише академічними знаннями. Вона залежить від особистісних якостей учителя, його здатності створювати освітній простір, де кожен учень почуватиметься цінним, захищеним та вмотивованим до розвитку. Таким чином, емоційно-етична компетентність стає невід'ємною частиною сучасного професіоналізму вчителя ЗЗСО, яка є запорукою успішної реалізації принципів Нової української школи та формування цілісної та гармонійної особистості нового покоління.

Одним із потужних інструментів розвитку емоційно-етичної компетентності педагогів, зокрема для вчителів початкових класів є програма СЕН «Зерна». Вона не лише допомагає краще розуміти власні емоції, керувати ними, а й озброює практичними інструментами для створення емоційно безпечного, етичного та підтримуючого освітнього середовища, що відповідає вимогам професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої освіти.

Зазначена програма розроблена Лабораторією з екологічних підходів до соціально-емоційного навчання (англ. EASEL Lab) Гарвардської вищої школи освіти та адаптована для українського освітнього простору, має величезний потенціал для формування емоційно-етичної компетентності вчителів початкових класів:

1. Розвиток емоційної грамотності вчителів.

Програма пропонує активності, які допомагають краще розуміти власні емоції, їхні джерела та вплив на поведінку, а також дієві стратегії управління стресом, негативними емоціями тощо, що дозволяє зберігати спокій та професіоналізм у складних ситуаціях у класі. Регулярне застосування практик СЕН сприяє підвищенню психологічної стійкості педагогів, знижуючи ризик професійного вигорання, що особливо актуально в умовах сучасних викликів, пов'язаних з війною.

2. Формування емпатії та навичок взаємодії.

Програма СЕН «Зерна» пропонує інструменти для конструктивного вирішення конфліктів, що є надзвичайно важливим у динамічному середовищі початкової школи. Вчителі можуть моделювати позитивні стратегії поведінки для учнів, краще розуміти емоції та потреби дітей, їхні поведінкові мотиви, що, у свою чергу, допомагає створити атмосферу довіри та підтримки в класі.

3. Впровадження етичних принципів у щоденну практику.

Вчителі, які самі володіють емоційно-етичною компетентністю, стають прикладом для наслідування, оскільки демонструють учням, як можна етично поводитися в різних ситуаціях, як виявляти повагу до інших, як діяти справедливо. А отже, зазначена програма закладає основи для формування етичних цінностей в учнів, а це, у свою чергу, вимагає від учителя високої етичної компетентності. Розуміння емоцій та потреб різних дітей, незалежно від їхніх особливостей, є ключовим для інклюзивної освіти. «Зерна» допомагають педагогу розвинути ці навички, сприяючи створенню інклюзивного та підтримуючого освітнього середовища.

4. Підтримка благополуччя дітей і педагогів.

Активності програми, спрямовані на саморегуляцію та усвідомленість, допомагають вчителям краще справлятися зі стресом, що є поширеною проблемою серед педагогів в умовах реалій сьогодення. Здобуті навички емоційної та етичної взаємодії покращують стосунки вчителя з учнями, батьками та колегами, що створює більш комфортну та продуктивну робочу атмосферу. Коли вчитель почувається впевненіше, він відчуває більше задоволення від своєї роботи та підвищує власну мотивацію до професійного розвитку.

Програма «Зерна» структурована навколо ключових Сил СЕН: когнітивних навичок, співпраці, усвідомленості та емоційного інтелекту. Кожна з них об'єднує в собі певний набір взаємопов'язаних соціально-емоційних навичок:

Сила когнітивних навичок – це по суті виконавчі функції нашого мозку та критичне мислення. Вони дозволяють нам розуміти, сприймати та ефективно обробляти інформацію, а також керувати власними думками, емоціями та діями для досягнення поставлених цілей. Когнітивні навички є надзвичайно важливими, адже вони дають змогу ефективно долати різноманітні життєві ситуації, що вимагають самоконтролю, зосередженості, вміння планувати, критично мислити та робити усвідомлений вибір.

Сила співпраці полягає у здатності ефективно взаємодіяти з іншими. Вона охоплює низку важливих навичок, таких як взаємоповага, активна участь у спільній роботі та дотримання встановлених правил. Навички співпраці допомагають ефективно працювати в команді, спільно знаходити рішення проблем та конструктивно розв'язувати конфлікти. Вони є надзвичайно важливими для побудови та підтримки здорових і позитивних стосунків з оточуючими.

Сила емоційного інтелекту полягає у здатності розпізнавати, глибоко розуміти та адекватно реагувати як на власні емоції та почуття, так і на переживання інших людей і включає також вміння приймати емоції та бачення інших, навіть якщо вони відрізняються від власних. Емоційний інтелект є

ключовим для побудови міцних взаємин. Без здатності розпізнавати, контролювати та розуміти емоції й почуття, може бути складно налагоджувати ефективну взаємодію з іншими.

Сила усвідомленості дає змогу керувати власними реакціями – тілесними, емоційними, розумовими та поведінковими – на стрес або певні складні життєві ситуації. Навички усвідомленості допомагають краще розуміти й контролювати свої думки, почуття та вчинки. Завдяки їм можна швидше відновитися та впоратися зі стресом або складними ситуаціями в житті.

Програма СЕН «Зерна» не лише розвиває соціально-емоційні навички, але й приділяє значну увагу благополуччю самих педагогів, що критично важливо, адже підтримка вчителів є настільки ж цінною, як і розвиток дітей.

Щоб бути ефективним і ресурсним дорослим для своїх учнів, педагог має усвідомлено дбати про власний енергетичний та емоційний ресурс. Це особливо актуально для педагогічної професії, яка вимагає високої емоційної віддачі. Коли вчитель піклується про себе, він може краще підтримувати дітей, адже сам стає позитивною рольовою моделлю. Своїми словами, діями та загальною поведінкою вчитель безпосередньо впливає на формування соціально-емоційних навичок у своїх вихованців.

Отож, в умовах сучасних реалій, що вимагають високої емоційної стійкості та здатності до безперервного саморозвитку, особливого значення набуває емоційно-етична компетентність. Вона є не просто однією з багатьох характеристик, а основним критерієм готовності педагога до роботи, адже без неї неможливо створити сприятливе та безпечне освітнє середовище, повноцінно розкрити потенціал дітей та забезпечити їхній комфорт.

Новий Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» чітко визначає вимоги до емоційно-етичної компетентності педагога та перелік знань, умінь, навичок та способів професійної діяльності, які повинен мати педагог для ефективного виконання своїх обов'язків, включає:

- здатність до саморегуляції емоцій, що дозволяє вчителю зберігати спокій та об'єктивність у складних ситуаціях;
- емпатія та вміння розуміти емоційний стан учнів, враховувати їхні потреби та особливості;
- дотримання етичних норм та принципів педагогічної діяльності, що гарантує чесність, відповідальність та повагу до всіх учасників освітнього процесу;
- здатність до конструктивної комунікації, яка передбачає вміння слухати, висловлювати думки зрозуміло та знаходити спільну мову з різними людьми;

- розвиток соціальної відповідальності, що виявляється у готовності педагога брати на себе відповідальність за результати своєї діяльності та вплив на формування особистості учнів.

Інтеграція емоційно-етичної компетентності у професійний стандарт вчителя підкреслює глибоке розуміння того, що якість освіти залежить від особистісних якостей вчителя та його здатності створювати освітній простір, де кожен учень почуватиметься цінним, захищеним та вмотивованим до розвитку. Саме тому розвиток цієї компетентності, підтриманий такими програмами, як СЕН «Зерна», є запорукою успішної реалізації принципів Нової української школи та формування цілісної та гармонійної особистості нового покоління.

Список використаних джерел:

1. Балуба І., Венгловська О., Новик І., Стягунова О. Застосування професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: методичні рекомендації. Київ : УІРО, 2024. 54 с.
2. Гречаник С., Гречаник Н. Емоційно-етична компетентність особистості як психолого-педагогічна проблема. *Acta Pedagogica Volynienses*, 2022. Вип. 2 (1). С. 44-49. URL: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.7>.
3. Лядобрук О. Емоційно-етична компетентність педагога як чинник позитивної взаємодії в освітньому процесі. *Житомирщина педагогічна*. № 4 (28), 2022. URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2022/12/6.-Лядобрук.pdf>.
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/646-ilovepdf_merged.pdf.
6. Програма СЕН «Зерна»: методичний посібник / The LEGO Foundation, Harvard University, The Ecological Approaches to Social Emotional Learning (EASEL) Laboratory. Запоріжжя: СТАТУС, 2025. 168 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/10p8GJ4XaxFRiY2lUKecG6klmGBcFJDnE/view>.
7. Сухопара І. Емоційна компетентність вчителя в контексті нової української школи. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2020. Вип. 1. С. 111-122.

2.2. БАЗОВА СЕРЕДНЯ ОСВІТА

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА: ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Лариса ГОЛОДЮК,

заступник директора з науково-методичної діяльності комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», доктор педагогічних наук, доцент

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017) зазначається, що «Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на